

פירוש תלמיד הרמב"ן על הרי"ף

פסחים

ערכי פסחים

[קטו ב.]. [ואין¹ עוקר² את השלחן. שמצוה היא לעקור את השלחן כדלקמן³, כי היכי דליהוי היכרא לתינוקות, והני מילי לדידהו דהוי להו שלחן קטן לפני מין שאומר⁴ הגדה לבדו, וכן⁵ לפני כל⁶ אחד ואחד, אבל אנו⁶* מסלקין⁷ הקערה⁷* (ומוציאין התבשיל⁸) שבה מצה ומרור ושני תבשילין⁹, ודי לנו בכך¹⁰. ויש שנוהגין¹¹ להגביה את הקערה ומוציאין התבשיל¹² מן הקערה על חנם¹²*. ולא¹³ מילתא היא, דהא דאמרינן לקמן¹⁴ בשר אין צריך להגביה, הני מילי בשעה שאומר בהגדה פסח שהיו ישראל¹⁵ אוכלין וכו', דכיון דאמר

(1) כאן לשון רשב"ם שלפנינו. (2) כ"ה ברשב"ם. לפנינו: עוקרין. (3) בהמשך סוגיין. (4) כאן מתחיל העמוד שבכתב-יד. (5) ע' פסקי רבינו אליהו מנחם מלונדריש בפירוש לסדר ליל פסח (ירושלים תשט"ז עמ' קנב): "וכן אין עוקרין השלחן אלא לפני מי שאומר האגדה, שלא קאמר לפני האומרים האגדה", וחולק על הרשב"ם. וצ"ע שבסוגיין מסיק: והילכתא כרב הונא. אך גם על הרשב"ם אותה קושיא, כי בד"ה מצה לפני כל אחד ואחד כתב גם כן: אבל לדידן אין צריך וכו' וצ"ע הרי נחלקו בזה רב שימי ורב הונא, והלכה כרב הונא, ולמי מהם אמר שיש הבדל בינם ולדידן. (6) ברשב"ם שלפנינו רק: לכל. (6*) שיש לנו שולחנות גדולים ויש טורח גדול בעקירתו — תוספות, אבל רש"י פירש גם רב שימי בר אשי מדבר רק בסילוק קערה. (7) ברשב"ם נוסף: את. (7*) יש ראשונים שכתבו המלה: סל. (8) שני מילים אלה נשתרכבו מלהלן, וצריכין למוחקם, ואף ברשב"ם אינם. (9) ברשב"ם נוסף: לסוף השלחן, וע' להלן והערה 21. (10) עיין בתוספות ד"ה למה שכתבו את הטעם מפני שהשלחנות שלנו הן גדולים ויש טורח גדול בסילוקן, וכן ע' בפירוש סדר ליל פסח הנ"ל הערה ז (עמ' קנא) שכתב משום הטורח. (11) אף בתוספות הנ"ל בשם: "ויש נוהגין, וכן יסד ה"ר יוסף בסדרו", וכן במרדכי בסוף סדר הפסח (השני). ונראה שכיוונו התוספות לסדר של פסח לרבינו יוסף ב"ר שמואל טוב עלם. ובספר המכתם כתב: ואף הרב בעל האזהרות נובהערות הר"א סופר היינו רבינו קלונימוס הנשיא באזהרותיו לשבת הגדול במחזור קרפינטראץ (אמסטרדם תקי"ט) אמר כן: וצריך להוציא הבשר והביצה [ע' הערה הבאה] אשר שמה שלא יראה כמגביה קדשים בחוץ השמימה, אך הראב"ד ז"ל ושאר גדולים כתבו שאין צריך זה כלל, שלא דברו כאן על הגביה זו וכו'. (12) בתוספות: שני התבשילין, אך ברשב"ם רק: הבשר, וע' במרדכי בסדר פסח (הראשון) שהביאו מן הרשב"ם: התבשילין, והגיהו להוסיף: שני, וע' אף סדר פסח (השני) שבמרדכי שהביא: תבשילין, לשון רבים. (12*) על חנם, מוסב על ההגבהה, כדי שישאלו. (13) אף זה בתוספות בקיצור, וכן במרדכי שם ושם, ובפירוש סדר ליל פסח הנ"ל. (14) קטז ב. (15) הנוסח שלנו הוא: שהיו אבותינו אוכלין וכו', וכ"ה ברשב"ם שלפנינו ובמרדכי שם

פסחים¹⁶, אם היה מגביהו לתבשיל שהיה בידו נראה כמי שהקדיש¹⁷ בהמתו מחיים, אבל כשמגביה הקערה כדי שיכיר התינוק וישאל, היאך נראה כמי שהקדיש קדשים, לכך¹⁸ אין להוציא ממנה התבשיל, וכן הגבהתה חנם¹⁹, ואין כאן היכר לתינוקות, אבל עוקרה²⁰ מלפניו לגמרי ויניחה בקרן זוית²¹ כאלו אכל²¹* כבר, כדי שיכיר תינוק וישאל, דרמי לעקירת השלחן.

פטרותן מלומר מה נשתנה. דתניא לקמן²² חכם בנו שואלו וכו', וכיון ששאלו בנו²³ מה נשתנה [אין אנו צריכין לומר מה נשתנה²⁴] אלא תשובת²⁴* דבריו של בן, לפי שנשתעבדו במצרים אנו עושין כל הדברים הללו.

[קטז א]. מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה. כדי²⁵ שלא יצטנן התנור ויהיה צריך לעצים יותר, אף כאן²⁶ הוא מסיר ואשתו אופה, כדי שלא יחמיץ²⁷.

כתב²⁸ רבינו אבן גאית²⁹ בפסח מברך על חדא ופריסא ובשאר ימים טובים מברך על תרתי ריפאתא שלימתא, דאמר³⁰ רבא³¹ חייב אדם לבצוע על שני ככרות³² בשבת, מאי טעמא, לקטו לחם משנה כתיב³³, ותנו³⁴ רבנן³⁵ ששת³⁶ ימים תלקטוהו, למדנו שלא היה יורד מן בשבת, בימים טובים³⁷ מנין, תלמוד

ושם, ואף רבינו להלן שם הביא כמותם. (16) ברשב"ם: פסח זה, וכנראה שאף כאן צריך להגיה כך. (17) כ"ה ברשב"ם (:כמקדיש) ובמרדכי סדר פסח (השני), ובפי' סדר ליל פסח הנ"ל, אבל בתוספות: כאוכל, ותלוי בגירסאות להלן קטז שם, עיי"ש ובדק"ס. בר"ח שם גורס את שניהם: כמקדיש בשר ואוכל קדשים וכו', וכ"ה בספר העיטור בעשרת הדברות הלכות מצה ומרור (מהדור' רמ"י ווארשא תרל"ד, עמ' קלד טור ב). (18) ברשב"ם: לפיכך. (19) ולכן סובר הרשב"ם שלא די בהגבהה גרידא, וע' עוד במרדכי בסדר פסח (השני) שם, וכן בבגדי ישע למרדכי סדר פסח (הראשון) אות כט; וכן ע' ספר המנהיג סי' עא, ושם סי' עג. (20) ברשב"ם: עוקרין הקערה. (21) ע' לעיל ובהערה 9 ובמרדכי סדר פסח (השני) ובבגדי ישע אות לא. (21*) ברשב"ם הפוך: כבר אכלו. (22) קטז א. (23) לפנינו ברשב"ם בטעות: לנו. (24) כ"צ להשלים ע"פ הרשב"ם. (24*) ברשב"ם: להשיב על דבריו של בן. (25) ברשב"ם שלפנינו בלשון אחר. (26) לפנינו נוסף: גמי. (27) עד כאן מן הרשב"ם. (28) מכאן בספר העיטור שם, מהדור' רמ"י עמ' קלד ד. (29) בהלכות פסחים לרי"ץ גיאנות, פירטה, תרכ"ב, בשם "שערי שמחה", ח"ב עמ' קב"ק, ומהדור' ר' דוב צומבר ברלין תרכ"ד בעמ' כא אריכות בדבר שאינו תואם את השיטה הכתובה כאן [נפלא הוא על שני המהדירים שלא עמדו בזה]. אך רמ"י בהגותו פתח הדביר שם אות רמז הציע שצריך להגיה; רבנו יצחק אלפסי, שכן זהו לשון הרי"ף במקום זה, וציין אף לרא"ש סי' לו ולספר הפרדס לרש"י סי' קלב-קלג, לספר המנהיג סי' סט וסי' פב; ובתשה"ג שערי תשובה סי' רפז ממש בלשון זה, וציין לשו"ע אור"ח סי' תעג סי' ד. אולם קשה להגיה כך, כי אף בכתב"יד העיטור (וטיקן 143/3) כמו שהוא לפנינו בדפוס. (30) ברכות לט ב, שבת קיז ב. (31) כ"ה בעיטור. ברי"ף שלפנינו; רבי אבא, וכ"ה לפנינו ברכות שם. (32) בעיטור וברי"ף נוסף: שלימות, אבל לפנינו ברכות ושבת שם אינו. (33) שמות טז כב. (34) ברי"ף יש כאן דילוג כל ברייתא זאת. (35) מכילתא בשלח סוף פרשה ד. (36) שמות שם כו. (37) רמ"י בפתח הדביר אות רמז: עיין תוספות ביצה ב ב

לומר^{37*} שבת לא יהיה בו, ופרשי רבותא³⁸ כיון דבימים טובים לא הוה נחית מן, בעינן למבצע על תרתי ריפאתא שלמתא, ובפסח אתאי לחם עוני וגרעי לפלגא ובצעין על חדא ופלגא. (ומסתברא) [ואסיקנא] מדקאמר³⁹ רבא⁴⁰ הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלמה^{41-41*} תוך דוקא⁴², מניח⁴³ פרוסה בתוך שני השלמות כמנהגא דילן, ושתי שלימות צריך כשאר ימים טובים, ולפי שאנו צריכים לומר הא⁴⁴ לחמא עניא, במצה פרוסה, פורס מצה שלישית⁴⁶, חציה לאכילת מצה וחצייה למצה באחרונה, ועל כן מנהג לפרסה קודם⁴⁷ הגדה, ומנהג⁴⁸ להצניעה תחת המפה זכר⁴⁹ צדירות⁵⁰ בשמלותם. ונהגו⁵¹ לברך על השלמה המוציא ועל הפרוסה לאכול⁵² מצה, ומסתברא המוציא⁵³ ולאכול מצה מברך על אחת, כדאמרין⁵⁴ ברכת הלחם של מצה וברכת היין של קדוש היום, שמע מינה דומיא דקדוש בכוס⁵⁵ אחד, אף⁵⁶ ברכת המוציא וברכת מצה בבת אחת⁵⁶ היא, ובוצע אחת או שתיהן כאחד, כדגרסינן⁵⁷ חזינא לרב⁵⁸ דנקיט תרתי⁵⁹ ובצע חדא. וכתב רבינו חננאל⁵⁹ מסתברא אפרוסה ויש אומרים אשלימה⁶⁰.

www.achshava.org

ד"ה והיה פסחים קטז א ד"ה מה ועירובין לח ב ד"ה ואין, ועיין תשה"ג שערי תשובה סי' קפו, ועיין אר"ח סי' תקכ"ט סעי' א, וע"ע תשה"ג שערי תשובה סי' רכב. (*37) המשך הפסוק שם. (38) ברי"ף: רבנן. (39) ברכות שם. (40) ברי"ף: רב פפא, וכ"ה לפנינו בברכות שם. (41) סוף לשון הרי"ף כאן: "ובוצע, מאי טעמא, לחם עוני כתיב ביה", וכמו שהוא בברכות שם. (*41) מכאן ואילך הוא לשון העיטור בלבד המביא ראייה מלשון תוך לחלוק על הרי"ף, ואילו הרי"ף לא נחית ללשון תוך והביא ראייה דצריך פרוסה, וע"כ היינו על חשבון שלימה, דיותר משני ככרות לא מצאנו בשום מקום, ובאתה לחם עוני לגרוע ולא להוסיף. וראיתי בספר המנהיג סי' פב הנ"ל שכתב: והפירוש היינו דאמר שמניח פרוסה בתוך השלימה, ולא אמר בתוך השלימות, וכל דבר קטן בתוך גדול קרי בתוך, וכן כתב ר' יוסף ב"ר משה נ"ע מנרכונא [רכו של בעל המאור], ועי"ש שהביא בשם הרי"ף שיטה אחרת מאשר היא לפנינו. (42) ערש"י ברכות שם שגורס: תחת, במקום: בתוך. (43) רמ"י אות רנב: וכ"כ שם הרא"ש, ועיין סי' תעג סי' ד, ו. (44) בעיטור: כהא, וכבר מפורסם מאד שתי גירסאות אלה שנהפכו לשני מנהגים בהגדה של פסח שלנו. (46) מלה זו אינה בעיטור שלפנינו. (47) רמ"י אות רנג; עין ספר הפרדס סי' קלב-קלג ובספר המנהיג סי' עד ורא"ש בסדר פסח ושור"ע אר"ח סי' תעג סעי' ו. (48) יש כאן דילוג עקב הדומות (מנהג — מנהג) לעומת לשון העיטור שלפנינו: ומנהג בבלי אחר ששתה בכוס שני. (49) רמ"י אות רנה: עיין זוה"ק ח"ב קנח ב, ועיין בכל המקומות שצינתי באות רנג, ועיין שור"ע סי' תע"ג סעי' ו וסי' תעז סעי' א. (50) שמות יב לד. (51) רמ"י אות רנו: עיין תוספות ברכות לט ב ד"ה הכל ותוס' פסחים קטז א ד"ה מה, עיי"ש היטב ורא"ש סי' ל, ועיין תשה"ג שערי תשובה שלא כתב כך, עיי"ש היטב, ועיין ספר המנהיג סי' עז וספר הפרדס שם ושם, עיי"ש היטב, ועיין ספר המנהיג סי' פב; וע' עוד בארוכה בתוספות ר"י שירליאון ברכות שם והערות הרב זק"ש זצ"ל שם. (52) בעיטור שם: באכילת, וע' הלכות פסחים לריא"ג שם ובהערות שם. (53) רמ"י שם אות רנו: עיין תוספות שם בברכות ושם בפסחים, עיי"ש היטב. (54) ראש השנה כט ב. (55) בעיטור: בכח אחת, ולשון רבינו יותר נח. (56) אף — היא, חסר בעיטור שם. (57) ברכות ושבת שם. (58) בעיטור: רבא. בברכות ושבת שם:

פיס'. אף על פי שאין חרוסת מצוה וכו'. גמ'. זכר⁶¹ לתפוח. במסכת סוטה⁶² שהיו יולדות שם בלא עצב⁶³ ושלא יכירו בהם המצרים, דכתיב^{63*} תחת התפוח עוררתך.

צריך לקהויי. במיני⁶⁴ קיוהא, כגון תפוחים חמוצים וחומץ.

צריך⁶⁵ לסמוכיה זכר לטיט.

תגריי⁶⁶ חרך. כמו⁶⁷ מציץ מן החרכים, חנונים⁶⁸ היושבים אצל חניותיהם⁶⁹ ומוכרין.

[מתני'] מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל. וכאן במזיגת [כוס] שני, הבן שואל את אביו אם חכם⁷⁰ הוא אומר⁷¹ מה נשתנה הלילה הזה, עכשו שמוזגין כוס שני קודם אכילה, והרב⁷² ר' יעקב ב"ר יקר ז"ל פירש וכן הבן שואל את אביו כמו⁷³ כן בנות צלפחד דוברות, וכמו⁷⁴ כן⁷⁵ דברות, כלומר דין הוא שיהיה שואל בכוס שני מה נשתנה.

הלילה⁷⁶ הזה כלו צלי. בפסח שני⁷⁷ בפרק אלו דברים⁷⁸ מוקים לה רב

רב כהנא. (59) כאן בסוגיין. (60) עד כאן מן העיטור. (61) מכאן מעתיק שוב מן הרשב"ם. (62) סוטה יא ב. (63) על פי: בעצב תלדי בנים — בראשית ג טז. (63*) שיר השירים ח ה. (64) דיבור זה שאינו ברשב"ם אלא שוב לקוח מן העיטור (רמ"י, קלד א), ואף הריא"ו בפסקיו (מהדר' מכון התלמוד הישראלי עמ' רו) ור"ן בפירוש ההלכות כחכו כך, ומן שאר הראשונים אינו משמע כן אלא מקהה ביין. אך ע' ספר הפרדס לרש"י (ערענרייך עמ' נו) טאור"ח סי' תעג, ב"י ודרישה וב"ח שם. (65) דרכו של רבינו הוא לפעמים להביא את לשון הרי"ף מן הגמרא בלי שום פירוש לסיום המאמר. (66) מכאן שוב מן הרשב"ם. (67) שיר השירים ב ט. (68) ברשב"ם סדר הלשון הפוך, מתחיל: חנונים וכו', ואח"כ: כמו. (69) כ"ה ברשב"ם. ברש"י: חלנותיהם, וע' ר"ן בפירוש ההלכות: "על שם שיש בחנויותיהן חלונות כעין פתחים ומציאין לשם שולחנות שמניחין בהן מה שמוכרים נקראים תגרי חרך", וע' פי' ריבב"ן (ב"תלפיות", תשט"ז, ומשם בש"ס אל המקורות): "חלון תרגומא חרכא, והיו עומדין בחנות ומסתכלין לעובדי דרכים ואומרים להם בואו וקחו לכם תבלין למצוה של חרוסת", וע' ספר המכתם: פי' מלשון מציץ מן החרכים, כלומר חלונות, שמפני רוב המון העם שהיו בירושלים לא היו החנונים יכולים להוציא שום דבר דרך פתחים אלא חלונות היו להם פתוחות לרשות הרבים, ושם היו מראין להם הבשמים ואומרים בואו וקחו לכם תבלין למצות. ויש שגורסין תגרי הרך, מלשון או דכו במדוכה [במדבר יא ח]. (70) ברשב"ם הפוך: הוא חכם. (71) אין מלה זו ברשב"ם. (72) ברשב"ם: ורבינו קבל מרבו ר' יעקב ב"ר יקר. [רש"י מכנהו לפעמים רבו: הזקן]. בפרש"י שלפנינו אין, וכן בפ"י המיוחס לרש"י על הרי"ף; וכן לא מצאתיו בסדור רש"י או בספר הפרדס או במחזור ויטרי. (73) במדבר כז ו. (74) אין מובאה זו ברשב"ם. (75) אין פסוק זה בכל התנ"ך נוסף על הפסוק הראשון אלא: כן — מטה בני יוסף — דוברים, במדבר לו ה, וכנראה נתכרין לפסוק זה. (76) דיבור זה אינו ברשב"ם שלפנינו, או ברש"י, ומצאתיו בשינוי קל בר"ן בפ"י ההלכות ובפסקי רי"ד. (77) כדברי המאירי בהקדמה, ועוד מן הראשונים שחילקו

חסדא אליבא דבן תימא*⁷⁸ (ואמר) [דאמר] חגיגה הבאה עם הפסח הרי היא כפסח ואינה נאכלת [אלא] צלי.

ולפי דעתו של בן אביו מלמדו. אם⁷⁹ בנו חכם יפרש לו הכל.

מתני' שלא אמר [ע"ב] שלשה דברים הללו⁸⁰ בפסח. שלא⁸¹ פירש טעמן.

גמ'. צריך שיאמר פסוק זה ואותנו⁸² הוציא משם לראות⁸³ את עצמו כאלו הוא⁸⁴ יצא ממצרים⁸⁵.

מצה צריך להגביה. כשאומר מצה זו שאנו אוכלים צריך⁸⁶ להגביהן כדי להראותן למסובין ותחביב עליהן המצוה.

בשר של שני⁸⁷ תבשילין אין צריך להגביהה כשהוא⁸⁸ אומר פסח שהיו אבותינו⁸⁹ אוכלים, לא יגביה הבשר שהוא זכר לפסח.

[ק"ז ב] פיס'. וחותם⁹⁰ בגאולה. גמ'. קרית שמע ברכת גאולה שאחר קרית שמע והלילא⁹¹ של ערבי פסחים שחותם גאל ישראל.

גאל ישראל⁹², שהרי מספר בשבח⁹³ גאולת מצרים שעברה.

דצלותא גואל ישראל. שאנו מתפללין על העתיד.

דצלותא קדשנו במצותיך. לפי שאנו אומרים אותו באמצע תפלה ראוי לאומרו בלשון בקשה.

דצלותא מצמיח לנו קרן ישועה. ולפי⁹⁵ שכבר אמרנו מגן אברהם ושתי חתימות כי הדדי לא שייכי⁹⁶ בתפלה.

מסכת פסחים לשנים ולחלק ראשון שקראו לו פסח ראשון צירפו פרק זה, ערבי פסחים ולמדוהו בישיבות, ולחלק השני קראו פסח שני ולא למדוהו בישיבות. (78 ע א. *78) ע' מאירי בסוגיין שגרס ר' יהודה בן בתירא, ולא מצאתי גירסא זו במקום אחר. (79 ברשב"ם: אם מבין הרבה יפרש הכל. 80) לפנינו: אלו, ורבינו כרשב"ם. (81) כ"ה הנוסח הישן ברשב"ם ולא ידעתי למה תקנוהו בש"ס ווילנא: שפירש. (82) דברים ו כג. (83) כ"ה לשון המשנה. ברשב"ם בגמ': להראות, ונוסף: שצריך, לפני כן. (84) כ"ה במשנה. ברשב"ם בגמ' אין. (85) כ"ה במשנה. ברשב"ם: משם. (86) צריך להגביהן — חסר ברשב"ם שלפנינו ושם נוסף: מרור זה שאנו אוכלין. (87) כך תיקן על גליון הרשב"ם בש"ס ווילנא במקום: מיני. [ואולי לא התכוונו למחוק אלא להוסיף בלבד ור"ל: שני מיני וכו']. (88) ברשב"ם: כשהן אומרים. (89) ע' לעיל והערה 15. (90) לפי סדר הרי"ף שמדלג עד כאן. (91) כ"ה ברי"ף ובדק"ס. לפנינו: הלל. (92) אין לפנינו ברשב"ם שוב: גאל ישראל. (93) ברשב"ם: מספר על. (95) ברשב"ם לפנינו ולרי"ף. ברש"י לפנינו אין. (96) כ"ה ברשב"ם — רי"ף. לפנינו

אוצר החכמה

הדפסה

ועשיתי⁹⁷ לך שם (גדול⁹⁸) כשם (ש)הגדולים⁹⁸ * אשר בארץ. נתן הנביא אמר כן לדוד מפני⁹⁹ הגבורה¹⁰⁰, כשם שחותמין מגן אברהם, כך חותמין במגן דוד.

סבי דפום בדיתא. רב יהודה ורב עינא כדאמרינן בפרק קמא דסנהדרין¹⁰¹.

בשבתא. שבת¹⁰² דעלמא בלא¹⁰² * יום טוב.

ביומא טבא בלא¹⁰³ שבת¹⁰⁴, דאלו שבת ויום טוב חתמינן¹⁰⁵ בתרויהו¹⁰⁶ מקדש השבת וישראל והזמנים.

מתני' מזגו לו כוס שלישי [גמ'] שמע מינה ברכה¹⁰⁷ טעונה כוס, דהא במסכת ברכות לא מיתניא בהדיא דטעונה כוס אלא מדוקיא שמעינן לה כדאמרינן נמי¹⁰⁸ בריש פירקין¹⁰⁹ שמע מינה מיהא מתניתא תמני, שמע מינה ברכה טעונה כוס, ולימא נמי ממתניתין שמעינן לה.

ארבע כוסות¹¹⁰ וכו', כלומר כל¹¹¹ אחד ואחד ראוי שיעשה בו מצוה אבל בשאר ימות השנה לא בעי כוס, שאף כאן אין הכוס¹¹² בשביל ברכת המזון.

[קית א]. גמ' שמואל¹¹³ אמר מברך¹¹⁴ נשמת כל חי. וחותרם¹¹⁵ בישתבת¹¹⁶, מדקאמר ברכת השיר, שמע מינה ברכה היא, וחותרם עליה מלך מהולל בתשבחות¹¹⁶ *, ומנהג¹¹⁷ כרבי¹¹⁸ יהודה¹¹⁹.

ברשב"ם: שייך. (97) שמואל ב ז ט. (98) אין מלה זו לפנינו ואף לא בפסוק. (*98) גם כאן אין לפנינו: שייך, ולא בפסוק וצריך למחוק. (99) ברשב"ם: מפי. (100) כ"ה ברשב"ם — רי"ף ובר"ן. לפנינו: הקב"ה. (101) יז ב. (102) כרשב"ם — רי"ף. ברשב"ם שלפנינו: בשבת. (102*) רשב"ם — רי"ף: בלא. ברשב"ם שלפנינו: שאינו. (103) ברשב"ם — רי"ף טעות: ולא. (104) כרשב"ם — רי"ף. ברשב"ם לפנינו: בשבתא. (105) כרשב"ם — רי"ף. ברשב"ם לפנינו: חתים תרויהו. (106) ע"כ ברשב"ם — רי"ף. (107) כ"ה ברי"ף. לפנינו: בברכת המזון, וכ"ה ברשב"ם שם ושם. (108) אין מלה זו ברשב"ם שלפנינו. (109) לעיל קה ב. (110) כ"ה ברשב"ם. לפנינו: כסי. (111) כל אחד ואחד, אין ברשב"ם. (112) ברשב"ם נוסף: בא. (113) לפנינו: רבי יוחנן וגירסת רבינו לא מצאתי בשום מקום אחר, אלא שבשבלי הלקט השלם (כובר עמ' 200) סי' ריח העיר בובר שבשבלי הלקט הקצר איתא כבר פלוגתיה של רבי יוחנן שאינו רב יהודה (או רב, בשבלי הלקט שם) אלא שמואל! אך ברכינו אי אפשר לגרוס כך: [שמואל אמר מברך — יהללך ורבי יוחנן אמר — נשמת כל חי], שהרי מסיים: ומנהג כרב יהודה. (114) גם מלה זו לא מצאתי בשום מקום. (115) כאן מעתיק רבינו קטע זה שוב מן העיטור (שם עמ' קלה ב). (116) רמ"י שם כפתח הדביר אות רפג: משמע קצת דס"ל כרבי חיים כהן שהובא בתוס' ד"ה ר' יוחנן וברא"ש סי' לב, אבל אין מזה הכרע כ"כ. (*116) רמ"י שם:

כתב רבינו שצ"ו¹²⁰ קבלתי מפי מורי רבי יהודה¹²¹ ז"ל שקבל מרבו רבי יצחק בר אברהם הצרפתי¹²² ז"ל הלל בלילי פסחים טעון ברכה אשר קדשנו במצותיו לגמור¹²³ את ההלל. והביא ראיה מן הירושלמי¹²⁴ כמו שאנו עתידין לכתוב כאן¹²⁵, אבל הגאונים¹²⁶ הזכירו בשם רב צמח¹²⁷ ז"ל שאין מברכין עליו¹²⁷ * מפני שחולקין אותו¹²⁸, והקשו לעצמן¹²⁸ *, הרי אחריו מברכין יהללון¹²⁹, ושנינו¹²⁹ * כל שטעון ברכה אחריו טעון לפניו¹³⁰, והם השיבו אין¹³⁰ * למדין מן הכללות¹³¹, ואין זה כלום¹³².

משמע קצת שחותם כברכת יהללון, ועיין בספר הפרדס סי' קלב, שם מבואר דחותמין בשניהם, ועיין בספר המנהיג סי' פט, ועיין ברא"ש סי' לב שכתב גם כן דחותמין מלך מהולל בתשבחות, ועל כרחק דקאי על ישתבח, וכ"ה בטאו"ח סי' תפ. (117) רמ"י אות רפד: כ"ה דעת הרי"ף, וכ"ה בסידורו של רב עמרם גאון, אבל אין כן דעת הרשב"ם, וכ"ה בפרדס סי' קלג דחותמין בהלל ביהללון בא"י מלך מהולל בתשבחות. (118) לפנינו בעיטור: רב, ולשון רבינו כדק"ס, אך כתב שהיא גריסא משובשת. (119) רבו בזה השיטות והמנהגים, וע' שו"ע או"ח סי' תפ ונו"כ. (120) בחידושי הרמב"ן בלקטות בסוגיין כל הלשון, ובקיצור בר"ן בפירוש ההלכות: וע' אף מהר"ם חלאוה. (121) הוא רבי יהודה ב"ר יקר, ע' שיטה לר"ן כתובות ירושלים תשכ"ו עמ' קעב וע' שעוועל, "רבינו משה ב"ר נחמן" עמ' מ"מא והדברים פירסם שעוועל בפירוש סדר של פסח ב"הדרום", כ"ז. (122) הוא הריצב"א (ולפעמים: הריב"א) אחיו של הר"ש משאנץ, והדברים במלואם בסדר ליל פסח שלו הובא בספר אור זרוע, ח"א סי' מג, ובקיצור בשמו בפסקי רבנו אליהו מנחם מלונדריש ירושלים תשט"ז הנ"ל עמ' קנב ועמ' קנה, בהגמ"י חמץ ומצה פ"ח אות ה, בשבלי הלקט סי' ריח (עמ' צט"ק), ארחות חיים ליל פסח סי' כא, במרכי סדר ליל פסח (הראשון), עץ חיים לר' יעקב חזן מלונדריש, ירושלים, תשכ"ב, הלכות פסח פ"ד (סוף עמ' שכו בהגדה, בשם רבר"א), רוקח סי' רפג, תוספות חכמי אנגליה לפסחים עמ' 92-93 ובהגדה דרמשטאדט כ"י, עמ' 25 ע"א; ובהרכה מקומות הובאו דבריו שלא בשמו. [בהגדה שם (סוע"מ 24) כתובה הברכה (כלשון: לקרוא את ההלל) בתוך נוסח ההגדה; ח"ל ההגדה על גליון עמ' 25 ע"א: "אבל אין מברכין לגמור, לפי שחולקין] אותו, וכן נראה לר' יצחק ב"ר אברהם שיש לברך [לקרוא] את הלל, כי בירושלמי דמסכת סופרים ונהג ובסדר רב עמרם, ומהר"ם היה נוהג לברך לקרוא את הלל קודם אכילה, ולאחר אכילה קודם לא לנו היה מברך פעם שנית". הלשון משובש קצת וע' הגמ"י הנ"ל]. (123) ע' במקורות הנ"ל שהריצב"א היה מברך שתי ברכות, בתחילה לקרוא ולאחר הסעודה לגמור, וע' אור זרוע בסדר הפסח לר' שמואל מפליזא (עמ' 119 טור ב) שתקנו הגאונים בליל פסח שאין מברכים לגמור אלא לקרוא, ולשון הרמב"ן כאן שמברכין לגמור שמענו שכך היא שיטתו כל פעם שגומרין את ההלל, ורבו בזה הסוברין כמותו, וכן הסוברים כמנהגנו שאין מברכין לגמור אלא לקרוא. (124) ברכות פ"א ה"ה. (125) בהמשך ברמב"ן שם, אך כת"י שלנו חסר שם. (126) זהו רב עמרם גאון בסידורו, וע' אוצר הגאונים פסחים עמ' 124-125. (127) אף העיטור שם הביאו: לרבינו צמח, לגמור את ההלל בלילי פסחים אין מברכין וכו'. (127*) רמ"י שם אות רפח: וכ"כ הר"ן שם בשמו פ"י רמז תשצג, אבל הטור כתב בשמו כסי' תעג להיפך, וגם מש"כ הטור שם בשם רב עמרם דמצריך לברך כ"פ, עיין בסידור רב עמרם שכתב מפורש להיפך. וע' רא"ש סי' לב, וע' חידושי הרשב"א ברכות יא א שכתב גם לן כהר"ן משמיה דרב האי ומשמיה דרב צמח דאין לברך, ועיין ספר המנהיג סי' צ יעו"ש, ועיין שו"ע סי' תפ שאין לברך אחר הסעודה, ועיין תשה"ג שערי תשובה סי' קב. (128) במקורות האחרים נוסף: באמצע, ומהן יש: לשנים. (128*) ע' אוצר הגאונים שם ובעיטור שם. (129) הרמב"ן

והאחרונים¹³²* אמרו יהללך אינה ברכה לסוף הלל אלא ברכה היא שתיקנו חכמים לכוס רביעי, וחובה לכוס היא באה. גם זה אינו נכון, שאם היתה ברכה בפני עצמה, היו פותחין אותה בברוך, שזה כלל גדול הוא בכל ברכה שאינה סמוכה שהיא פותחת בברוך, ואין אחד בכולן שהיא יוצאה מן הכלל בברכת המצות וברכת הנהנין. ואל תשיבני מברכת של שבח, כגון צרכי¹³³ עמך ישראל מרובין ופרסנתן מעוטה, וכגון מודים¹³⁴ אנחנו לך על כל טפה וטפה שהורדת לנו, דהני לפי שאין בה עשיית מצוה ולא הנאה ממש, תקנו אותן כך, אבל בברכת של חובה, כגון ברכת המצות וברכת הפירות, אין לך ברכה בהם בלא פתיחה אלא בסמוכות, ועוד שהברכה בעצמה מראה שהיא ברכה של תשבחות, ואין בה ענין לגאולה של מצרים אלא לקריאת הלל וזמרה שקרינו לפניה, וכיון שכן, למדנו לברכת השיר שהיא סמוכה¹³⁵ [לברכה שלפני קריאת ההלל]¹³⁶.

פירוש הרמב"ן

נקט כאן כרב יהודה דלעיל, וכמו שהביא רבינו מן העיטור והיא גם שיטת רב עמרם, וכדלעיל. (*129) נדה נא ב. (130) באוצר הגאונים ובעיטור שם חוליא שאינה ברמב"ן וברבינו כאן, על קושיא זו תירץ: כיוצא בה [ברכה] אחרינא שבקריאת שמע (ורמ"י שם אות רצא: וכ"ה בספר תשה"ג שערי תשובה סי' קב, ועי' בחידושי ברכות להרשב"א ז"ל, עיי"ש היטב, ותירץ כוונתו דברכה ראשונה לא שייך לקריאת שמע אבל הברכה האחרונה שייך לקריאת שמע, וכ"ה שם בשערי תשובה הנ"ל, ועיין בית יוסף סי' מו ד"ה וכתב הרא"ה ובסי' נט ד"ה ומשמע מדברי כו' וד"ה וכתב רבינו, ועיין מגן אברהם סי' נח סק"ז וסי' רו סק"ד וביאור הגר"א סי' ס סק"ד, עיין שם היטב, וזה דלא כתוספות ברכות מו א ופסחים קד ב, ועיין ליקוטי פרס נח ע"ד). ודאמרו רבנן כל הטעון ברכה (לפניו) [לאחריו], טעון ברכה (לאחריו) [לפניו] (כן צריך להגיה, וכן הוא במשנה שם, והטעות ישנה אף באוצר הגאונים שם, ורמ"י לא הגיה כלום, וכנראה שבאוצה"ג העתיק מן העיטור, כי בשערי תשובה הלשון: כל הטעון ברכה וכו') והקושיא מלשון כל. (*130) עירובין כז א וש"ג. (131) ע"כ בעיטור שם. בתשה"ג שערי תשובה מסיים: אפילו במקום שנאמר בהם חוץ, ואחר כך מביא דברי רב האי, עיי"ש ובאוצר הגאונים. (132) הרמב"ן לא פירש דבריו, אך מהר"ם חלאוה פירש: לא אמרין הכי אלא היכי דאשכחן בהדיא דיוצא מן הכלל, אבל מדנפשיה לא. (*132) כעת לא מצאתי מי הם, אף לאחר חיפוש מקיף, ועי' חידושי הרשב"א שם ור"ן ומהר"ם חלאוה בסוגיין, וכן במאירי. (133) ברכות כט ב. (134) ברכות נט ב ותענית ו ב. (135) כאן מסתיים הדף, ויותר לא נמצא עדיין, וחבל על דאבדן ולא משתכחין. (136) מילים נוספות מחידושי הרמב"ן להשלים את המשפט, ועיי"ש עוד כל הלשון.